

Ү.Н. Касен* , Ш.Г. Каирова

Торайғыров университеті, Қазақстан, Павлодар қ.

*e-mail: umitzhan98@mail.ru

ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРІН ДАМУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ-ГЕОГРАФИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Қазақстан Республикасы халқына Жолдауында Президент ауыл аумақтарының өмір сүру сапасын жақсарту және экономикалық жағдайын арттыру міндетін қойды. Бұл міндетті орындауда маңызды қадам – ауылдық аумақтарды зерттеу, олардың экономикалық даму деңгейін анықтау болып табылады. Бұл ғылыми мақалада индикаторларды, соның ішінде экономикалық даму индикаторын қолдана отырып, ауылдық аумақтарды бағалау әдістемесі сипатталған. Павлодар облысы аудандарының түрлі экономикалық салаларының статистикалық мәліметтері жүйеленді. Зерттеу барысында әр ауданның экономикалық көрсеткіштерінің рейтингтік бағасы есептелді, нәтижесінде оларды түрлерге жіктеуге мүмкіндік туды. Мақаланың нәтижесі Павлодар облысының ауылдық аумақтарын экономиканың даму деңгейі бойынша үш түрге бөлу болып табылады, осы түрлерді сипаттайтын карта жасалды, экономиканың әрбір саласының артықшылықтары мен кемшіліктері көрсетілді, бұл болашақта олардың қайсысын жақсарту керектігін түсінуге мүмкіндік береді. Анықталған түрлерге сай облыс аудандары мен ауылдарында жүргізе алынатын арнайы шаралардың үлгісі көрсетілген. Берілген шараларға сүйене отырып әрбір ауданда қандай жұмыстар жүргізілуі тиіс екендігі анықталған. Сонымен қатар, әр ауылдық жердегі өмір сапасының деңгейі туралы сөз көтеріліп, оның қазіргі кездегі маңыздылығы туралы айтылды.

Түйін сөздер: ауылдық жерлер, ауылдық жерлерді экономикалық бағалаудың әдістемесі, типология, экономикалық индикатор, тұрақты дамудың индикативтік жүйесі.

U.N. Kassen*, Sh.G. Kairova

Toraighyrov university, Kazakhstan, Pavlodar

*e-mail: umitzhan98@mail.ru

Economic and geographical aspects of development of rural areas in Pavlodar region

In the last message to the people of the Republic of Kazakhstan, the President set the task of improving the quality of life and improving the economic condition of rural areas. An important step towards this task is to study rural areas and determine their level of economic development. In this article describes a methodology of evaluation of rural territories with the use of indicators, including the indicator of economic development. Statistical data of various economic sectors of the districts of Pavlodar region were systematized. In the course of the study, a rating assessment of the economic indicators of each district was calculated, as a result of which it became possible to classify them into types. The result of this article is the division of rural areas of Pavlodar region into three types according to the level of economic development, a map was compiled describing these types, showing the pros and cons of each of the sectors of the economy, which allows us to understand which of them should be improved in the future. A sample of special measures that can be carried out in the districts and villages of the region in accordance with the identified types is shown. Based on these measures, it is determined what work should be carried out in each district. At the same time, the word about the level of quality of life in each rural area was raised, and its importance in the present day was emphasized.

Key words: rural territories, methodology of economic assessment of rural territories, typology, economic indicator, indicative system of sustainable development.

Ү.Н. Касен*, Ш.Г. Каирова

Торайғыров университет, Қазақстан, г. Павлодар,
*e-mail: umitzhan98@mail.ru

Экономико-географические аспекты развития сельских территорий Павлодарской области

В последнем Послании народу Республики Казахстан Президентом была поставлена задача улучшения качества жизни и повышения экономического состояния сельских территорий. Важным шагом к выполнению этой задачи является исследование сельских территорий, определение их уровня экономического развития. В данной научной статье описывается методика оценки сельских территорий с использованием индикаторов, в том числе индикатора экономического развития. Были систематизированы статистические данные различных экономических отраслей районов Павлодарской области. В ходе исследования была рассчитана рейтинговая оценка экономических показателей каждого района, в результате чего появилась возможность классифицировать их на виды. Результатом данной статьи является разделение сельских территорий Павлодарской области на три вида по уровню развития экономики, была составлена карта, описывающая эти виды, показаны плюсы и минусы каждой из отраслей экономики, что позволяет понять, какую из них следует улучшить в будущем. В соответствии с выявленными видами приведены примеры специальных мероприятий, проводимых в районах и селах области. Исходя из данных мер, было определено, какие работы должны проводиться в каждом районе. Кроме того, были рассмотрены предположения об уровне качества жизни в каждой сельской местности, рассказано о его важности в настоящее время.

Ключевые слова: сельские территории, методика экономической оценки сельских территорий, типология, экономический индикатор, индикативная система устойчивого развития.

Кіріспе

ҚР Президенті еліміздегі 7,5 миллион ауыл тұрғынының әл-ауқатын жақсарту мақсатында перспективалы ауылдарды іріктеп, сол ауылдарда әлеуметтік саланы дамытуды, тұрғын үйлер мен жолдар салып, коммуникациялар жүргізуді қарастыратын «Ауыл – Ел бесігі» жобасын іске асыруды тапсырған болатын.

Қазақстан Республикасының экономикасын дамытудың басым бағыттарының бірі ауылдық аумақтарды дамыту болып табылады. Бүгінде Қазақстан ауыл халқы мен еңбек ресурстарының елеулі үлес салмағы бар, осындай үрдісті ұзақ уақыт бойы сақтап келе жатқан аумақ ретінде қарастырып, халықтың тіршілік әрекеті үшін қалыпты жағдай жасаудың маңызы зор.

Жобаны іске асыру үшін деректерді жүйелеу және ауылдық аумақтардың типтерін анықтау арқылы, яғни олардың типологиясының көмегімен қол жеткізуге болады.

Жұмыстың мақсаты – «тұрақтылықты» бағалауға және ауылдық жерлерді түрлері бойынша топтастыруға мүмкіндік беретін әдіснаманы қолданып, Павлодар облысы аудандарын экономикалық индикаторлары бойынша баға беру; топтастыру.

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер шешілді: ғылыми әдебиеттер мен шетел ғалымдарының жұмыстары зерттелді; статисти-

калық ақпаратты қолданып, Павлодар облысы аудандары жайлы ақпарат жүйеленді; берілген әдіснама негізінде санаулар жүргізіліп, облыстың ауылдық жерлері экономикалық жағдайы бойынша бағаланды; нәтижесіне қарап аудандар белгілі бір рейтингке ие болды.

Ғылыми зерттеу әдіснамасы статистикалық әдіс ретінде әлеуметтік-экономикалық ақпарат туралы мәліметтерді талдау үшін статистикалық деректерді зерттеу әдісі, елдегі қоғамдық өмірдің белгілі бір уақыт кезеңінде өткен демографиялық және басқа құбылыстар мен процестерді талдау; аналитикалық әдіс ретінде зерттеу объектісін құрамдас бөліктерге бөлу, элементтер, компоненттер бойынша қарастыру, жиналған материалдарды жалпылау, алынған нәтижелерді бағалау және негізгі тұжырымдарды нәтижелеу; математикалық әдіс ретінде берілген формулалар арқылы санаулар жүргізіп, негізгі нәтижелерді шығару; шетел ғалымдарының ауылдық жерлерді топтастыруға, индикаторларды қолданып баға беруге арналған әдіснамасы және т. б.

Нәтижелері мен талқылама

Ауылдық аумақтарды бағалау тұрақты дамудың интегралдық индикаторы көмегімен жүзеге асады. Оған үш индикатор – қоғамның ұқсас салаларын көрсететін әлеуметтік, экономи-

калық, экологиялық жатады. Өз кезегінде, белгілі бір индикатор оның салаларының индикаторларынан тұрады (1-сурет). Салалардың индикаторлары олардың жағдайын сипаттайтын негізгі көрсеткіштерден тұрады. Ақпарат көзі Қазақстан Республикасының мемлекеттік статистика комитетінің статистикалық жинағы болып табылады.

Ауылдық жерлердің тұрақты дамуының интегралдық индикаторын есептеу реті келесідей жүреді. Көрсеткіштер кестеге жазылып, аудандар (А) бір жолға, ал көрсеткіштері (В) бағандарға орналасады (1-кесте).

Содан соң әрбір көрсеткіш бойынша коэффициенті есептеледі: көрсеткіштің нақты мәні мен ең нашар мәнінің айырмасы ең жақсы мәні мен ең нашар мәнінің айырмасына бөлінеді.

$$Y_i = \frac{(B_i - B_k)}{(B_a - B_k)}$$

Y_i – көрсеткіштің рейтингтік бағасы;
 B_i – көрсеткіштің нақты мәні;
 B_k – көрсеткіштің ең нашар мәні;

B_a – көрсеткіштің ең жақсы мәні.

Коэффициентті есептеу өлшемдік шамаларды өлшемсіз шамаға әкелуге мүмкіндік береді. Коэффициент 0 мен 1 аралығында өзгереді. Сол себепті өлшем неғұрлым бірге жақын болса, таңдалған көрсеткіш бойынша ауданның даму деңгейі соғұрлым жоғары болады. Көрсеткіштер индикаторларға келесідей біріктіріледі:

- Экономиканың белгілі бір саласының, әлеуметтік саланың немесе экологияның индикаторы осы саланы сипаттайтын көрсеткіштердің орташа геометриялық рейтингтік бағалау ретінде есептеледі:

$$I = \frac{V1 + V2 + V3 + V4 + \dots + V_n}{n}$$

I – белгілі бір саланың біріктірілген индикаторы;

V – көрсеткіштердің рейтингтік бағасы;

n – таңдалған көрсеткіштер саны.

- Экономикалық, әлеуметтік немесе экологиялық дамудың индикаторы өз салаларының даму индикаторларының орташа геометриялық мәні ретінде есептеледі.

1-сурет – Ауылдық жерлердің тұрақты дамуының индикативті жүйесі

Ғылыми мақалада зерттеуге үшіндиктордың ішіндегі экономикалық индикаторы назарға алынды. Берілген кестеге сүйене отырып, әрбір индикатордың көрсеткіштері статистикалық ақпараттардан жинақталынып, есептелуге беріл-

ді. Төмендегі 1-кестеде экономикалық көрсеткіштер мен аудандарды орналастыру реті көрсетілген. Осы үлгіге сүйене отырып кез келген облыс аудандарын орналастыруға, келесіде экономикалық индикаторларды есептеуге болады.

1-кесте – Көрсеткіштер бойынша аудан мәндерін жазудың кестелік үлгісі

Аудандар (A)	Көрсеткіш B1	Көрсеткіш B2	Көрсеткіш ...	Көрсеткіш Bn
A1	B1 (A1)	B2 (A1)	... (A1)	Bn (A1)
A2	B1 (A2)	B2 (A2)	... (A2)	Bn (A2)
... An	B1 (An)	B2 (An)	... (An)	Bn (An)

Экономикалық индикаторлар

Экономикалық және инвестициялық белсенділік индикаторы

- Экономикалық қызмет түрлері бойынша 1000 адамға шаққанда ұйымдардың саны;

Шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту индикаторы

- Жеке меншік нысанындағы ұйымдардың саны, бірлік, 10 мың адамға шаққанда;

- 1000 адамға шаққанда жеке кәсіпкерлер саны

Өнеркәсіпті дамыту индикаторы

- Халықтың жан басына шаққандағы экономикалық қызмет түрлері бойынша өнеркәсіптік өндірістің көлемі

Тауарлар мен қызметтер нарығының жағдайының индикаторы

- Халықтың жан басына шаққандағы бөлшек сауда айналымы;

Ауыл шаруашылығын дамыту индикаторы

- Барлық санаттағы шаруашылықтардағы ауыл шаруашылығы дақылдарының егіс алаңы;

- Жан басына шаққанда өсімдік шаруашылығы өнімін өндіру көлемі;

- Жан басына шаққанда мал шаруашылығы өнімін өндіру көлемі, мың тонна;

- Жан басына шаққанда қолда бар дәнді және бұршақ дақылдары, тонна;

- Бір сиыр басына деген сауын сүт көлемі, тонна;

- Жыл соңындағы барлық санаттағы шаруашылықтардағы ІҚМ басы, бас.

Жоғарыда берілген экономикалық индикаторлар мен олардың көрсеткіштерін қолдана отырып, төменде Павлодар облысы аудандарының кестесі құрылды. Экономикалық көрсеткіштер

ҚР статистика комитетінің соңғы жинақтарынан, яғни 2021 жылдың 1 қаңтарына сай ақпарат бойынша жинақталынды (2-кесте). Көрсеткіштер экономикалық индикатор болып саналу үшін бір түрлі болуы тиіс. Сол себепті көрсеткіштер жан басына немесе мың адамға шаққанда саналады. Бұл ақпарат әрбір көрсеткішке сай келетін есептеулер бойынша алынды.

Өткен жылы Президент Үкіметтің алдына ауыл шаруашылығының резервтерін халықтың тұрмыс деңгейін және әл-ауқатын арттыру мақсатында пайдалана отырып, оның ішкі мүмкіндіктерін жұмылдыру міндетін қойды. Бұл міндеттерді біз Президент Жолдауынан білеміз.

Қазақстанның кең байтақ аудандарының бірі 124,7 мың км² алып жатқан Павлодар облысы орналасқан солтүстік-батыс аймағы болып табылады. Аймақтың топырақ және климаттық жағдайлары басқа шектес жатқан республиканың солтүстік, орталық және шығыс аймақтардан құрғақтығы мен топырақ құнарлығының төмендігімен айтарлықтай ерекшеленеді.

Он жыл бойы жалғасқан ауылдық елді мекендер желісін азайту процесі (жартысынан көбі – саны аз, халқы 500 адамнан кем, ауыл халқының 9,8 %-ы тұратын) ауылдық аумақтарды әлеуметтік орналастыруды қиындатты, бұл еңбекке қабілетті халықтың, әсіресе жастардың ауылдан қалаға көшуіне және халықтың урбанизациясының болмай қалмауына әкеп соқты. Ауылдық аумақтарда өмір сүру деңгейі мен сапасы арасындағы әлеуметтік-экономикалық сәйкессіздіктер әлі де сақталуда. Қазіргі уақытта ауылдық аумақтарда ел халқының 42%-ы тұрады. Аграрлық азық-түлік секторының даму ерекшеліктерін және ауыл шаруашылығы қызметінен түсетін кірістердің өсуін ескере отырып, ауыл халқының қазіргі шамадан тыс көп

болуы халықтың өмір сүру деңгейінің өсуін тежеу себептерінің бірі болып табылады, бұл елдің орнықты дамуын жоспарлауды қиындатады.

Зерттеудің әлеуметтік, экономикалық және экологиялық аспектілері тығыз байланысты және тек жиынтығында ауыл халқы, оның жай-күйі, мәселелері және даму болашағы туралы кешенді көрініс береді. Осылайша, ауылдық жерлердегі

өмір сүру деңгейінің жағдайын бағалау критерийлері ретінде мынадай көрсеткіштерді пайдалану қажет: медициналық-демографиялық, әлеуметтік, экономикалық және экологиялық.

Павлодар облысының құрамына 10 әкімшілік аудан, облыс орталығы – Павлодар қаласы кіреді. Сонымен қатар 3 қала, 7 кент, 165 ауылдық (селолық) округ және 408 ауыл бар.

2-кесте – Павлодар облысы аудандарының негізгі экономикалық көрсеткіштері, 2021 жыл

Аудан	Экономикалық қызмет түрлері бойынша 1000 адамға шаққанда ұйымдардың саны	Жеке меншік нысанындағы ұйымдардың саны, бірлік, 10 мың адамға шаққанда	1000 адамға шаққанда жеке кәсіпкерлер саны	Халықтың жан басына шаққандағы экономикалық қызмет түрлері бойынша өнеркәсіптік өндірістің көлемі	Халықтың жан басына шаққандағы бөлшек сауда айналымы	Жан басына шаққандағы қызметтер нарығы
Ақтоғай	0,9	530	29,4	5,9	11,1	28,7
Баянауыл	4,7	583	34,3	133,2	12,8	38,9
Железин	4,1	499	32,4	11,2	16,7	30,3
Ертіс	4,6	614	37,8	11,4	18,3	28,5
Тереңкөл	4,1	495	31,8	15,6	22,2	26,7
Аққулы	0,5	554	33,8	6	11,4	37,2
Май	1,3	652	40,2	9,7	14,4	39,3
Павлодар	5,1	514	24,8	7,1	8,4	40,9
Успен	2,8	562	33	11,6	36,7	57,5
Шарбақты	4,1	489	34,5	28,9	24,7	33

Аудан	Барлық санаттағы шаруашылықтардағы ауыл шаруашылығы дақылдарының егіс алаңы	Жан басына шаққанда мал шаруашылығы өнімін өндіру көлемі, мың тенге	Жан басына шаққанда қолда бар дәнді және бұршақ дақылдары, тонна	Бір сиыр басына деген сауын сүт көлемі, тонна
Ақтоғай	63,5	36,7	0,2	1,4
Баянауыл	25,3	26	0,1	1
Железин	172,8	69	4,5	2,2
Ертіс	219,1	44	6,9	2,1
Тереңкөл	227,7	34	1,9	2,4
Аққулы	17,1	34,6	0,001	1,7
Май	8,5	44	0,1	1,6
Павлодар	116,6	46,5	0,3	2,8
Успен	211,5	38,3	6,5	2,3
Шарбақты	158,1	51,5	2	3,2

Кестедегі ақпаратты қолдана отырып, әр ауданның күшті және әлсіз жақтарын байқауға болады. Осы көрсеткіштерді қолданып, әрбір

ауданның жақсы не нашар дамыған жақтарын көру үшін, қорытынды индикаторға келу керек. Жоғарыда берілген формулалар көмегімен

әр көрсеткіш ішінде көшбасшысы мен аутсайдерін көруге болады. Төменде өткізілген есептеулердің нәтижесін көруге болады (3-кесте). Алдымен әр экономикалық көрсеткіштің (B1, B2, т.б.) рейтингтік бағасы анықталды.

Бұл баға 0 мен 1 шама аралығында саналады және аудандар арасындағы айырмашылықты анық көрсетеді. Шама неғұрлым бірге жақын, сол сала көрсеткішінің даму деңгейі соғұрлым жоғары.

3-кесте – Аудан көрсеткіштерінің рейтингтік бағасы мен экономикалық индикаторлары

Аудан	B1	B2	B3	B4	B5	B6	B7	B8	B9	B10	Нәтижесі
Ақтоғай	0,09	0,2	0,3	0	0,09	0,2	0,2	0,03	0,2	0,5	0,181
Баянауыл	0,9	0,6	0,6	1	0,1	0,07	0	0,01	0	0,7	0,398
Железин	0,8	0,06	0,5	0,04	0,3	0,7	1	0,6	0,5	0,05	0,455
Ертіс	0,9	0,8	0,8	0,04	0,3	1	0,4	1	0,5	0,05	0,579
Тереңкөл	0,8	0,04	0,4	0,08	0,5	1	0,2	0,3	0,6	0,3	0,422
Аққулы	0	0,4	0,6	0,0007	0,1	0,04	0,2	0	0,3	0,7	0,23407
Май	0,2	1	1	0,03	0,2	0	0,4	0,01	0,3	1	0,414
Павлодар	1	0,1	0	0,009	0	0,5	0,5	0,04	0,8	0	0,2949
Успен	0,5	0,4	0,5	0,04	1	0,9	0,3	0,9	0,6	0,2	0,534
Шарбақты	0,8	0	0,6	0,2	0,6	0,7	0,6	0,3	1	0,1	0,49

Халықтың экономикалық өмір сүру жағдайы өмір сүру үлгісін, жұмыспен қамту және жұмыссыздық деңгейін, еңбек ресурстарының кәсіби құрамын, жан басына шаққандағы ақшалай табыстар мен шығыстарды айқындайды. Экономикалық даму қарқынының жалпы төмендеуі, ұжымдық ауыл шаруашылығы өндірісі көлемінің күрт қысқаруымен және оның материалдық-техникалық базасының бұзылуымен қатар, аграрлық-өндірістік құрылымдық кешеннің қайта құрылуы, ауыл шаруашылығының өнеркәсіппен балама емес алмасуынан қаржы шығындарының өсуі ауыл халқының өмір сүру сапасы деңгейіне әсер етпей қалмады.

Өмір сүру деңгейі мен сапасын қалыптастырудың материалдық негізі халықтың тұтынушылық мінез-құлқын айқындайтын ақшалай табыстары болып табылады. Табыстың саралануы салдарынан халықтың қызметтер мен тауарларды тұтыну деңгейі мен сапасы бойынша күрт қатпарлануы орын алды, нәтижесінде тұрғындардың көп бөлігінің тұтыну стандарттары төмендейді. Ауылдық жерлерде кедейліктің кең таралуының негізгі себебі – еңбекке ақы төлеудің төмендігі. Аграрлық сектор экономиканың салалық құрылымында соңғы орынды алады, тиісінше ауылдық жерлерде әлеуметтік төлемдер мен жеке қосалқы шаруашылықтан ауыл шаруашылығы өнімдерін сатудан түскен табыстардың өсу үрдісі байқалады. Ауылда өмір

сүру деңгейінің төмендеу көрсеткіші азық-түлікке шығындардың өсуі болып табылады, ал қала халқының бұл бөлігінде азық-түлік емес тауарлар басым.

Өмір сүру деңгейі мен сапасына адамдардың әлеуметтік жағдайы тікелей әсер етеді. Адамдар мекендейтін әлеуметтік ортаның сапасы халыққа қызмет көрсетуді және оның заттай өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыруды жүзеге асыратын компоненттер кешенінен тұратын әлеуметтік-тұрмыстық инфрақұрылымның даму деңгейімен сипатталады. Әлеуметтік-тұрмыстық инфрақұрылым мен аймақтық нормативтер көрсеткіштерінің арақатынасы зерттелетін аймақтағы адамдардың өмір сүру деңгейінің коэффициентін береді.

Ауыл шаруашылығындағы өндірістік дағдарыс және оған ілеспе демографиялық жағдайдың шиеленісуі денсаулық сақтау, білім беру, мәдениет, тұрмыстық қызмет көрсету, сауда, қоғамдық тамақтану мекемелерін қамтитын ауылдың әлеуметтік саласының қалыптасуы мен дамуына кері әсер етеді. Осы мекемелердің көпшілігі жабылып қалды немесе олардың көлемін едәуір қысқартты. Нәтижесінде ауыл тұрғындары көптеген қызмет түрлерін алмай, өз қажеттіліктерін қанағаттандыруда қиындықтарға тап болады.

Экономиканың дамығандығы халықтың өмір сүру деңгейін көтеруге әкеледі, сол себепті

қазіргі кезде ауылдық жерлердегі экономика салаларының әлсіз және мықты жақтарын білу аса маңызды.

2020 жылы 15 және одан жоғары жастағы жұмыс күшінің саны 410,5 мың адамды құрады. Павлодар облысындағы жұмыспен қамтылған халық саны 391,1 мың адамды құрады, соның ішінде 331,4 мың адам (жұмыспен қамтылғандар жалпы санынан 84,7 %) – жалдамалы қызметкерлер, 26,8 мың адам (6,8 %) – дара кәсіпкерлер, 32,9 мың адам (8,4 %) – тәуелсіз жұмыскерлер. Жұмыссыздық деңгейі 4,7 %-ды құрады.

Қорытынды және тұжырымдама

Нәтижесінде әр аудан бойынша біріктірілген нәтижеге келуге болады. Осы экономикалық индикаторлар бойынша экономикалық даму деңгейі бойынша аудандар топтастырылды (4-кесте). Сайып келгенде, Павлодар облысының аудандарының экономикалық даму индикаторын есептеп, 3 түрге бөлінді. Аса тұрақты ауылдық жерлерге 4 аудан: Железин, Ертіс, Успен, Шарбақты. Бұл аудандар экономика салаларының жоғары дамуымен сипатталады.

4-кесте – Павлодар облысы ауылдық жерлерінің түрлері

Павлодар облысы ауылдық жерлерінің түрлері	Интервал	Аудандар
Аса тұрақты аудандар	0,181–0,330	Железин, Ертіс, Успен, Шарбақты
Орташа тұрақты аудандар	0,331–0,454	Баянауыл, Терекөл, Май
Тұрақсыз аудандар	0,455–0,579	Ақтоғай, Аққулы, Павлодар

Қорытындылай келе, анықталған мәліметтерді қолдана отырып Павлодар облысы аудандарының экономика саласының даму деңгейіне қарай түрлерге топтастырылды. Төмендегі 2-суретте облыс аудандарының түрлері белгіленген. Сонымен қатар, Екібастұз және Ақсу қалалары ауылдық аумаққа жатпай, картаға шарт түрінде енгізілді.

Павлодар облысы ауылдық жерлерінің дамуын басқарудың типологиялық тәсілі ауыл халқының салыстырмалы өмір сүру жағдайларын қамтамасыз етуге, халықтың бір аумақтан кетуінің теріс үрдістерін және еңбек ресурстарының басқаларына шамадан тыс шоғырлануын еңсеруге мүмкіндік береді.

Жүргізілген зерттеулерді іске асыру қандай да бір ауданды бір түрге жатқызудың маңыздылығын арттыру, сондай-ақ болашақта ауыл-

Ұсынылған түрлерді ескере отырып, ауылдық жерлерді дамытудың келесі бағыттарын жасауға болады:

- аудандардың бірінші түрі үшін даму келешегі көп салалы ауыл экономикасын қалыптастыру және ресурстық-рекреациялық әлеуетті игеру;

- аудандардың екінші түрі үшін экономиканы әртараптандыру орман шаруашылығы, туристік-рекреациялық қызметтің әртүрлі бағыттары, экологиялық бағдарланған ауыл шаруашылығы, шағын кәсіпкерліктерді дамыту жұмыстарын жүргізу және қауымдастыру;

- аудандардың үшінші түрі үшін экономикалық «өсу нүктелерін» анықтау қажет және аграрлық өндірістің тиімділігін арттыруға негізделген ауыл шаруашылығына жатпайтын қызмет, өндірістік объектілер кешендерін пайдалану әлеуетін дамыту, кәсіпкерлік ортасын жақсарту;

- жоғарыда берілген ұсыныстар жарамайтын аудандар үшін экономиканы қайта құрылымдау, өнімнің мамандануы мен ассортиментін арттыру, кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, бюджетаралық өзара іс-қимылды түзету, ауыл халқының жұмыспен қамтылуын және табысын арттыру шарттарын қолдануға болады.

дық жерлерді дамытудың стратегиялық бағыттарын әзірлеу үшін ғылыми негіз бола алады.

Тұрақты ауылдық жерлерге 3 аудан жатады: Терекөл, Баянауыл, Май. Бұл аудандардың экономикалық жағдайы орташа дамыған және кейбір салаларын дамытуға талап етіледі. Осы сипаттамаға сай аудандарды жартылай дамыған деп айтуға болады.

Экономикасы тұрақсыз ауылдық жерлерге қалған 3 аудан кіреді: Павлодар, Аққулы, Ақтоғай. Аудандар экономикасында, әсіресе өнеркәсіп пен шағын және орта кәсіпкерлік нашар дамыған. Ақтоғай және Аққулы аудандары экономика салалары өте нашар дамыған және келешекте айрықша назарға ие болуы тиіс.

Павлодар облысының ауылдық жерлерінің экономика салаларының даму жағдайы жайлы төмендегі кестеде көруге болады (5-кесте).

2-сурет – Павлодар облысы аудандарының түрлері

5-кесте – Павлодар облысы аудандарының экономика салаларының даму жағдайы

Павлодар облысы ауылдық жерлерінің түрлері	Аудандар	Біріктірілген экономикалық даму индикаторы			
		Экономикалық және инвестициялық белсенділік индикаторы	Шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту индикаторы	Өнеркәсіпті дамыту индикаторы	Ауыл шаруашылығын дамыту индикаторы
Аса тұрақты аудандар	Шарбақты	+	-	-	+
	Успен	-	-	-	+
	Железин	+	-	-	+
	Ертіс	+	+	-	+
Орташа тұрақты аудандар	Тереңкөл	+	-	-	+
	Баянауыл	+	+	+	-
	Май	-	+	-	-
Тұрақсыз аудандар	Павлодар	+	-	-	+
	Аққулы	-	+	-	-
	Ақтоғай	-	-	-	-

Ескертпе: Дамыған салалар – «+»; дамымаған – «-»

Аудандарға баға берудің осындай әдістемесі ауылдық жерлердің тұрақты даму деңгейін, экономиканың түрлі салаларының дамығандығын анықтауға мүмкіндік береді. Әдістемеге сүйене отырып, ғылыми мақалада Павлодар облысының аудандарына экономикалық даму жағынан кешенді зерттеу жүргізілді. Зерттеу ке-

лешекте әр ауданға арналған жеке бағдарламалар, жоспарлар қарастыруға мүмкіндік береді. Экономиканы дамыту үшін бірінші оның әлсіз жақтарын анықтау маңызды, бұл облыстың әр ауданының экономиканың қай саласы нашар, қай саласын одан ары жақсы дамытуға болатынын көрсетеді.

Әдебиеттер

- ҚР Президентінің халыққа Жолдауы [Электронды ресурсы]: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president (01.09.2020 ж.).
- Фролов В.И., Агафонова Е.О. Методические подходы к разработке показателей устойчивого развития сельских территорий // Экономическое возрождение России / СПбГАСУ. – 2011. – № 4. – С. 76-89.
- Genuine savings in developing countries [Электронный ресурс] <http://siteresources.worldbank.org/INTEEI/936217-1115801208804/20486264/GenuineSavingsRatesinDevelopingCountries1998.pdf>
- Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы [Электронды ресурсы]: <https://stat.gov.kz/>
- Туркина Н.Г. Качество и уровень жизни сельского населения. – Иркутск: Институт географии СО РАН, 2015.
- Проблемы и перспективы развития АПК и сельских территорий: монография. Книга 2 / Е.В. Бодрова, А.Н. Бугара, В.В. Калинов и др.; под общ. ред. С.С. Чернова. – Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2015. – 170 с.
- Полякова А.А. К вопросу об устойчивом развитии сельских территорий // Вестник сельского развития и социальной политики. – 2016. – №1 (9). – С. 44-46.
- Ишмуратов М.М., Самигуллина Э.Х. Развитие сельских территорий: федеральный и региональный аспекты // Фундаментальные исследования. – 2016. – № 4 (часть 3). – С. 595-601.
- Мерзлов А.В., Садыков М.Р., Чайка В.П., Овчинцева Л.А., Попова О.А. Введение в устойчивое развитие сельских территорий: важнейшие понятия и теоретические основы. – М., 2012. – 57 с.
- Вовлечение населения в развитие сельских территорий / О.И. Пантелева [и др.]; под ред. О.И. Пантелеевой. – М., 2012. – 116 с.
- Меренкова И.Н. Устойчивое развитие сельских территорий: теория, методология, практика: монография. – Воронеж: ГНУ НИИЭОАПК ЦЧР России, 2011. – 264 с.
- Wiggins S. How special are rural areas? The economic implications of Location for Rural Development / S. Wiggins, S. Proctor // Development Policy Review. – 2001. – V. 19. – № 4. – Pp. 427-436.
- Rural Development in the EU. Statistical and Economic Information. Report / URL: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/ruraldevelopment/2013/full-text_en.pdf
- Типологизация сельских территорий на основе диверсификации экономики: монография / А.Н. Тарасов, Н.И. Антонова и др. – Ростов н/Д: ФГБНУ ВНИИЭиН, Изд-во «АзовПечать», 2016 – 140 с.
- Региональный опыт разработки программ устойчивого развития сельских территорий. – М.: ФГБНУ «Росинформагротех», 2012. – 112 с.

References

- KR Presidentinin halykka Zholdauy [Electronic resource]: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president (01.09.2020 zh.).
- Frolov V. I., Agafonova E. O. – (2011). [Metodicheskie podhody k razrabotke pokazatelej ustojchivogo razvitija sel'skih territorij] // Jekonomicheskoe vozrozhdenie Rossii / SPbGASU. – № 4. – 76-89.
- Genuine savings in developing countries [Elektronnyy resurs] <http://siteresources.worldbank.org/INTEEI/936217-1115801208804/20486264/GenuineSavingsRatesinDevelopingCountries1998.pdf>
- Kazakstan Respublikasy Strategiialyk zhosparlau zhane reformalar agenttigi yltyk statistika biurosy [Elektronnyy resurs]: <https://stat.gov.kz/>
- N. G. Turkina (2015). [Kachestvo i uroven' zhizni sel'skogo naselenija]. – Irkutsk : Institut geografii SO RAN.
- Bodrova E. V., Bugara A. N., Kalinov V. V. i dr. / Pod obshh. red. Chernova S. S. (2015). [Problemy i perspektivy razvitija APK i sel'skih territorij: monografija]. Kniga 2/– Novosibirsk : Izdatel'stvo CRNS. – 170 s.
- Poljakova A. A. (2016). [K voprosu ob ustojchivom razvitii sel'skih territorij] // Vestnik sel'skogo razvitija i social'noj politiki. №1 (9). S. 44-46.
- Ishmuratov M. M., Samigullina Je. H. (2016). [Razvitie sel'skih territorij: federal'nyj i regional'nyj aspekty] // Fundamental'nye issledovaniya. № 4 (chast' 3). S. 595-601.
- Merzlov A. V., Sadykov M. R., Chajka V. P., Ovchinceva L. A., Popova O. A. (2012). [Vvedenie v ustojchivoje razvitie sel'skih territorij: vazhnejšie ponjatija i teoreticheskie osnovy]. – М. – 57 s.
- O. I. Panteleeva [i dr.]; pod. red. O.I. Panteleevoj. (2012). [Vovlechenie naselenija v razvitie sel'skih territorij] – М. – 116 s.
- Merenkova I. N. (2011). [Ustojchivoje razvitie sel'skih territorij: teorija, metodologija, praktika: monografija]. – Voronezh : GNU NIIEOAPK CChR Rossii,. – 264 s.
- Wiggins S. (2001). [How special are rural areas? The economic implications of Location for Rural Development] / S. Wiggins, S. Proctor // Development Policy Review. – V. 19. – №4. – Pp. 427-436.
- Rural Development in the EU. Statistical and Economic Information. Report / URL: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/ruraldevelopment/2013/full-text_en.pdf
- Tarasov A. N., Antonova N. I. i dr. (2016). [Tipologizacija sel'skih territorij na osnove diversifikacii jekonomiki: monografija] – Rostov n/D : FGBNU VNIIEiN, Izd-vo «AzovPechat'», 2016 – 140 s.
- [Regional'nyj opyt razrabotki programm ustojchivogo razvitija sel'skih territorij]. – М. : FGBNU «Rosinformagroteh», 2012. – 112 s.